

v kakšno galerijo; imena so sama po sebi gluha. Ne morejo nam potrditi niti tega, da je prvo poglavje naše upodablajoče umetnosti v samostojni državi pomenilo kljub vsem senčnim stranem velik razmah likovne kulture, ki lahko postane dober vzgled nadaljnjemu ustvarjanju. Ne morejo pa potrditi niti tega, da je v upodablajoči umetnosti pri nas res obstajala češko-nemška simbioza in sicer resnična simbioza, ne pa morda v podobi kakšnega političnega aktivizma — namreč simbioza, ki ima korenine in svoje predstavitelje že v našem devetnajstem stoletju. Imena nam ne morejo nadalje dokazati, v čem je češka umetnost — in zopet ne šele od prevrata dalje — podprla slovaško umetnost. In naposled ne maramo navajati imen že zaradi tega, ker polagamo vse nadeje v nezlomljivo moč brezimnih, ki nosijo na svojih plečih kulturo; zaupamo narodu, ki je s svojim pogumom za žrtve in smrt dokazal vso pravico do življenja in do lastne kulture.

O DUHU ČEŠKE KULTURE

B. BORKO

Duh neke kulture je po najpreprostejši opredelitvi posledica vseh njenih trajnih in spremenljivih sestavin: Zemlje, ki daje s svojimi tli in svojim podnebjem okvir vekovitemu življenju naroda in ureja njegove fizične pogoje. Ljudstva, ki s svojimi plemenskimi lastnostmi tvori vnanjo podobo naroda in določa pogoje njegovega duhovnega razvoja. Zgodovinske usode, ki s konflikti in nepreračunljivo igro okolnosti giblje narod na njegovi poti skozi čas in ki zaobsega tudi spremembe njegovega gospodarskega in socialnega reda. In naposled: Kulturnih vplivov, ki jih slehern narod sprejema in izloča in ki v tvorbi njegovih najpomembnejših posameznikov podlegajo svojevrstnemu procesu spajanja individualnega in občestvenega, narodnega in tujega v dejanja in dela, s katerimi narod stopa pred ostali svet in vstopa v svojo zgodovino. Sem sodi tudi gibanje njegovih idej in verovanj, njegova vera in njegova umetnost.

Če vržemo bežni pogled skozi spekter teh opredelitev na tisto temno dno, kjer se združujejo vnanje in podtalne sestavine tega, kar imenujemo češki narod, tedaj opazimo nekako tole podobo: Zemlja, na kateri se je razprostrl češki narod po svoji končni naselitvi in ki se z njo že več kakor tisoč let meša prah njegovih rodov, leži v tesnem osrčju srednje Evrope in predstavlja po svoji zemljepisno-politični legi ogromna vrata z zapada in severa na vzhod, proti zakarpatskim ravninam ruske Evrazije ter z Donavo na Balkan in proti Črnemu morju. Zemlja, ki jo naseljuje češki narod, je večidel rodovitna, v svojih globinah, pod prastarimi vrhovi nevisokih gora, pa skriva mnoge rudninske zaklade in v vodovju svojih rek neizmerno zalogo električnih energij. Češko-moravska tla so obenme s svojim podnebjem, ki je bolj ostro kakor blago, stalno preizkuševališče človeških sposobnosti, prostor, ki na njem narava ne deli z darežljivo in celó s potratno roko, kjer pa

se delo vedno plačuje z uspehom. Ljudstvo, ki živi skozi stoletja na takih tleh in pod takim nebom, mora nad vse razviti tisti tip človeka, ki ga imenujejo homo faber in ki je daleč od lahkotnega sanjaštva in močnih spekulativnih nagibov. Češko ljudstvo je po svojih rasnih in plemenskih sestavinah, ki tvorijo fizično podobo naroda, pretežno slovanskega porekla, vendar je v obrobni delih in v starejših plasteh svojega meščanstva nekoliko izpremešano z germanskim elementom (le temu ustreza slovanska primes v sosednih delih nemškega naroda; stoletno trenje narodov, prehajajoče v medsebojno mešanje, tvori značilno podlago srednjeevropske zgodovine). Zaradi te ne le duhovne, marveč tudi fizične izpremešanosti dobivajo slovanska čuvstvenost, sanjavost, nedovršenost in individualistični nagibi posameznikov in socialnih skupin korektiv v germanskem čutu za red, disciplino in občestvene interese. Značilno je, da se te lastnosti češkega narodnega značaja pojavljajo v očitni obliki šele po največjem in najdaljšem mešanju obeh elementov, t. j. v dobi narodnega preporoda.

Zemlja in ljudstvo dajeta snov zgodovini, da iz nje oblikuje narode. Češka zgodovina se po vzponih in padcih državne in narodne moči, po konfliktih, ki vrtinčijo narod na raznih stopnjah njegovega razvoja in po pomenu, ki ga ima njegova usoda za širši kompleks evropskega življenja, ne razločuje bistveno od zgodovine večjih in močnejših narodov naše celine. Že vpogled v lego češke zemlje in v plemensko mešanje na nji nam je pokazal, da ni prostor lahkega in mirnega življenja, marveč vrtinčasto mesto zgodovinskega toka. Trenje z germanstvom je veliki negativ češke zgodovine, najsi je sicer dalo češki narodni duši to ali ono pozitivno potezo. Katastrofa na Beli gori in najnovejša usoda češkoslovaške republike sta s stoletji ločena pojava iste zgodovinske igre, potresna sunka iz istega zgodovinskega centra, najsi so sicer vnanje okoliščine in motivi še tako različni.

Posebno važna sestavina češkega narodnega duha je delež kulturnih vplivov. Iz poganske dobe je ohranjenih bore malo sledov, jezik in kultura zapuščata svoje sledove šele potlej, ko krščanstvo prepoji najprej vodilne in nato tudi ljudske sloje. Z njim vred vstopa v češko življenje evropska civilizacija s svojimi političnimi idejami in socialnimi oblikami. Nekje pod prevzetimi formami verovanja, mišljenja in organizacije živi narodno jedro in jih napaja s toplimi podtalnimi strujami. Jezik in plemenske posebnosti neugnano vplivajo vzlic vsej uniformnosti srednjeveške latinske kulture, zakaj narod ne nastaja iz govornice svojih elit, marveč iz tistih preprostih besed, s katerimi izraža kmet svoja čustva o zemlji, ženi, otroku in domači živini. Nasproti tej preprosti, vendar pa trajni obnavljalni sili narodne kulture opravlja vladajoča elita v vseh časih vlogo posredovanja med domačo kulturo in tujimi kulturami; ona pospešuje tisti dotok tujih izkustev, vrednot, misli in podnetov, ki so nujna hrana v rasti sleherne narodne kulture. Za izoblikovanje značaja češke kulturnosti je bila že zgodaj važna neposredna in posredna zveza čeških elit z zapadnimi elitami. Posebno prepričevalen dokaz teh rodovitnih zvez nudi zgodovina češke gotične umetnosti. V nobenem slovanskem narodu ni imela gotika, umetnostni

in življenjski stil, ki se je rodil v dvanajstem stoletju v okolici Pariza, tako velikega pomena kakor na Češkem. Že romanska arhitektura je pripravila pot tej veličastni povzdigi človeške misli, ki je zapustila na Češkem toliko dragocenih spomenikov. Čeprav imajo pri tem razmahu znaten delež tujci, izmed katerih sta se posebno zapisala v kamen cerkvâ dva mojstra gotične arhitekture v tej slovanski deželi, Matija iz Arnasa in Peter Parléř (Parleur), se vendar kmalu pojavljajo med mojstri tudi domači ljudje, ki posnemajo tuje vzornike. Češka gotika je dosegla v štirinajstem stoletju svetovno višino. Poznogotične stavbe kažejo že posebno češko varianto gotične umetnosti in potrjujejo, da se skuša umetnost prilagoditi zemlji, ki ji daje tla in narodu, ki jo sprejema vase, pri čemer ni vedno odločilnega pomena umetnikovo narodnostno poreklo. Prav tako značilno podobo širokega sprejemanja tujih vplivov in močnega stremljenja po povzdigi kulturne višine naroda kaže zgodovina baročne umetnosti, ki se je razbohotila po porazu češke države v znamenju brutalne in obenem pompozne protireformacije. Važnost gotike in baroka za izoblikovanje češkega kulturnega značaja je tem večja, ker obema stiloma ustreza tudi poseben duh in ti dve duhovni konceptiji se borita skozi stoletja na raznih duhovnih področjih in dajeta češki kulturni zgodovini poseben notranji kvas.

Če združimo vse deleže, ki jih prispevajo zemlja, ljudstvo, zgodovina in tuji kulturni vplivi, tedaj dobimo prvi jasnejši obris duha češke kulture. Slovanska plemena so se izoblikovala v narod, ki mu zemlja, na kateri se je zakoreninil, nalaga trdo, a uspešno delo: zgodovinska usoda mu vsiljuje trajna trenja s sosednim močnejšim narodom, ki vplivajo tudi na ves sistem njegovega socialnega življenja in ga silijo k odporu in k posebnemu razvijanju tistih lastnosti, s katerimi utegne premagati poglobitni negativ svoje zgodovine. Tako se ta slovanski narod razvija v narod delavcev in organizatorjev, kar v psihološkem smislu že samo ostri čut za stvarnost in konkretnost ter vodi k nekaki skoraj že naravni demokratičnosti. S posredovanjem svojih elit navezujejo Čehi že izza srednjega veka tesnejše stike z zapadnimi kulturami, ki jim dajejo skoro vsa razdobja narodnega razvoja vzore in merila lastne kulturnosti in določajo razvojne smotre. Tako rastoči narod ne bo najoriginalnejša osebnost med narodi, ne bo dajal svetu velikega števila genijev, zato pa se bo uveljavil v sposobnosti, da svoj mali vrt vzorno obdela in pokaže na njem krasne sadove pridobljenega znanja in poštenega truda. Njegova kultura bo morda bolj eklektična kakor čisto samosvoja, vendar bo ustvarila s svojo asimilacijsko sposobnostjo značilna dela, v katerih dobivajo tuji vplivi, izpremešani z domačimi posebnostmi, značaj koristnih in plodnih spojin, kakršnih takisto potrebuje človeštvo, če hoče v polni meri izživeti vse svoje tvorne sposobnosti.

Vzlic vsemu obilnemu obtoku tujih vplivov v češki kulturi pa je ta narod vedno ustvarjal tudi izrazito nacionalne in obenem značilno slovanske vrednote, ki so prehajale v obtok zapadnih idej in sodelovale

pri izgradnji modernega sveta. Še vedno je premalo znano, kaj je dal češki narod človeštvu, in če je prav za dvajsetletnico njegove prve republike izšel zbornik, ki je prikazal z zreljšča izbranih strokovnjakov vekovite češke deleže, ima ta obračun s preteklostjo tembolj melanholično noto, čim bolj se zavedamo usode, ki je prav v tem letu zadela sposobni in delavni češki narod. Husova akcija za preosnovo krščanstva je bila po priznanju nemških reformatorjev predhodnica poznejšega verskega individualizma in nje pojav je tem značilnejši, ker ni nastala samo iz verskih motivov, marveč je bil v nji tudi prvi svit češkega nacionalizma. Hus je postavil v antitezo krščanstvo — narod in padel kot mučenec prej kakor je mogel izoblikovati novo sintezo. Plamenico Husovega poslanstva je prevzel pozneje Jan Amos Komenský, ki je premagal antitezo svetovljanstvo — narod in postal eden največjih oznanjevalcev novega človeštva; luč njegove plamenice pada tudi na delo francoskih enciklopedistov in osvetljuje rojstvo devetnajstega stoletja. Nemški zgodovinar Ernst Troeltsch je priznal, da je ideja humanitete ostala tuja starejšemu protestantizmu — vseeno, v kateri njegovi obliki: lutrovski ali v kalvinski — in da ta protestantizem ni mogel utemeljiti nove etike, omiliti surove kazenske zakonodaje in združiti z državno prakso pojma strpnosti, marveč da so vse te, še do včeraj moderne ideje izšle iz ločine prekrščevalcev. Ludwig Keller pa po pravici izpopolnjuje Troeltschovo dognanje, ko pravi, da ima pri tem enako zaslugo tudi ločina čeških bratov, s Komenskim na čelu, kar je priznal že prej Herder. (Glej uvod Fr. Ecksteina v zbirko »Comenius und die Böhmischen Brüder«.) Že imeni Husa in Komenskega zadostujeta, da se ovrže sovražno obrekovanje o neznanem in brezpomembnem narodu. Ta slovanski narod ni bil udeležen samo pri duhovnem oblikovanju modernega sveta, ni se samo izživljal v mogočnem razmahu gotične in baročne umetnosti, marveč je zapustil očitne brazde tudi v drugih panogah evropske kulturne dejavnosti. Tako srečujemo češka imena v zgodovini evropske glasbe in André George ne pretirava, ko pravi: »Les musiciens de la Bohême furent les éducateurs de l'Europe.« Franc Benda je ustanovil v Berlinu prvo šolo za violino in praški konservatorij, ustanovljen l. 1811, je bil prvi v srednji Evropi. Mozartove zvoce s Prago so samo potrdile češki sloves in staro glasbeno tradicijo.

V literarni umetnosti, ki je tesno združena z jezikom, je bil razvoj počasnejši in težavnejši. Vsa starejša češka literatura stoji v znamenju idejnega utilitarizma, ki daje konkretnemu prednost pred abstraktnim in polaga težišče v miselni in moraini vpliv napisane besede. Arne Novák pravi (v razpravi »Le génie de la littérature tchèque«), da »pozni razvoj češkega romana ni omogočil tej slovstveni zvrsti, da bi ustvarila dela velikega formata in splošne vrednosti; celo na moralnem področju kaže češki nacionalni genij odpor zoper spekulacijo in se v svojem praktičnem realizmu najrajši oklepa praktičnih primerov, ki jih ne ume ali ne mara tipizirati.« Isti avtor prihaja k sklepu, da je češka literatura dosegla višek šele v najnovejšem času in sicer v liriki, ki pa zaradi svoje jezikovne rahločutnosti ni mogla prodreti v

svet tako, kakor so prodrli glasbena dela Smetane, Dvořáka in Janáčka. Dejstvo, da se duh češke kulture najverneje izraža v liriki, stoji v navideznem nasprotju z realističnim, h konkretnosti nagnjenim značajem češkega naroda in samo potrjuje, da za vsemi izrazi češkega narodnega življenja neugnano deluje izrazito slovanska čustvenost. Če si ogledamo ostreje posamezne pojave češke lirike, vidimo, da se konkretnost češkega kulturnega duha sublimira na vrhovih umetniške tvornosti v poezijo tako močnega občutja in take miselne globine, kakor je delo Otakarja Březine, poeta, čigar pesnitve sodijo med najbolj sintetične izraze češkega in evropskega duha pred letom 1914.

Ruski filozof Ivan Lapšin je v svoji razpravi iz leta 1931 »O duhe čehoslovačkoga iskusstva« opozoril na mnogoličnost češkega narodnega duha, obenem pa orisal naslednje najkarakterističnejše poteze njegove umetnosti, ki jih lahko razširimo na vse področje duhovne kulture: demokratičnost v smislu vsenarodnosti, ki izključuje umetnost izbrancev, realistični odnos do sveta v tem smislu, da se naslanja na pozitivna dognanja in odklanja filozofski idealizem; optimistični duh, združen z vero v umstveni, tehnični in nravni napredek človeštva in naposled religiozno čustvo moralne solidarnosti, ki je daleč od slehernega estetskega panteizma in ki postavlja na prvo mesto etične ideale.

Tej shematizaciji češkega umetnostnega značaja ni mogoče v glavnem oporekati, kakor koli bi jo lahko razširili še za nekatere poteze. Tako je že Lapšin opazil vlogo tragičnega občutja v češki umetnosti — vlogo, ki je bila manj vidna v srečnih letih češkoslovaške republike in ki bo zdaj vtisnila češki kulturni fiziognomiji poteze zagrenelosti in bridkega razočaranja s svetom. Pričakovati je, da se bo češki narodni značaj pod vplivom nedavne katastrofe nekoliko spremenil, čeprav mu zatrdno ostanejo one poteze, ki so jih začrtale zemlja, plemenske sestavine naroda in zgodovina. Demokratičnost bo nujno ostala, vendar se bo vrnila od intelektualne in delavske plasti h kmetu in zemlji, da se znova napije pri živem vrelcu sleherne ljudskosti. Realistični odnos do sveta utegne dobiti lahko korekturo v smeri idealizma in mordá zazvene v češki duši podobni toni, kakor jih je izvabilo iz poljske duše devetnajsto stoletje in sublimiralo v duhovno melodijo mesianizma. Ostala pa bo vera v npravne sile in etične ideale, ker je ta vera eno najuspešnejših življenjskih sredstev malega naroda, vrec njegovih duhovno-vitalnih energij in njegova mimikrija na področjih, kjer odločujeta moč števila in intenziteta pritiska. Od češtva bo odpadlo marsikaj, ker je bilo umetno, konjunktorno in zato minljivo, ostala pa bo sila njegovega narodnega karakterja, kakor se je skozi stoletja izoblikoval v trdih pogojih boja za obstoj. Ostal bo v njegovi krvi glas slovanske usode. Ostal bo visoki patos Jana Husa in mučeniška plemenitost Komenskega, pa tudi svetli vzor Masaryka, ki bo nekoč, ko se poleže ves prah sedanjih razvalin, zasijal v novi luči. Ostalo bo vse, kar je ta narod poganjalo k rasti v minulih časih in česar ne more uničiti nobena sila, dokler ne zatre naroda in ne raztrese njegovega prahu po zemlji, ki mu je dajala voljo in moč do večne rasti.